

Ана Елаковић-Ненадовић*

Универзитет у Београду,
Филолошки факултет

Зорица Дуковски**

Универзитет у Београду,
Филолошки факултет

УДК: 821.14'02(091)

DOI:10.19090/gff.v50i2.2594

orcid.org/0000-0002-9226-653X

orcid.org/0009-0004-4601-7219

Originalni naučni rad

КАНОН АТИЧКИХ БЕСЕДНИКА У ИСТОРИЈИ ХЕЛЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ МИЛОША Н. ЂУРИЋА - ПРИМЕР ЕСХИНА

Милош Н. Ђурић у својој *Историји хеленске књижевности* пружа систематичан преглед развоја и основних одлика беседништва, као и друштвено-политичког ангажмана десеторице атичких беседника, који су припадали чувеном реторском Канону. У овом раду посебну пажњу посветићемо поглављу из Ђурићеве *Историје хеленске књижевности* у којем се разматра наведена проблематика, а у чијим оквирима ћемо настојати да анализирамо и протумачимо Ђурићев однос према беседничком стваралаштву, његовој суштини и намени, као и етосној и психолошкој компоненти присутној у говорима атичких беседника. Као основ за нашу анализу послужиће нам Ђурићев приказ Есхиновог беседничког и друштвено-политичког ангажмана.

Кључне речи: Милош Н. Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, беседништво, Канон атичких беседника, Есхин, Демостен, историја античке Грчке

Дело Милоша Н. Ђурића обухвата низ књига, студија и научних расправа, пре свега, из области грчке књижевности и филозофије, у којима се систематски разматрају суштинске одреднице и карактер хеленског наслеђа, као и ауторов однос према српској култури и народном предању. Као трајан и драгоцен допринос српској преводној књижевности, Милош Ђурић је оставио низ надахнутих, стилистички, версификацијски и уметнички скрупулозно дотераних превода грчких класика: Хомера, грчких трагичара и комедиографа, Платона, Аристотела, Плутарха и других представника античке књижевне традиције. Избор

* aelakovic@yahoo.com

** zorica_d7@yahoo.com

преведених дела, по нашем мишљењу, није био искључиво одраз Ђурићевих преводилачких мотива и личних афинитета, већ у значајној мери одражава и његово посебно интересовање за историју хеленске мисли. Културу једног народа, овај аутор посматра као „видљиво преображавање живота његове невидљиве душе“, која, истовремено, носи обележје народних традиција, идеја, осећања и духа одређеног времена (Ђурић 1997: 449). Ђурић је посебно указивао на парадигматски значај хеленског духа (Леовац 1963: 147), о чему нам сведоче бројне студије у којима расправља о етичким нормама и моралним обрасцима античких Грка.

Ђурићево сагледавање живота и судбине античких књижевних и историјских јунака, којима се бави у својим делима, темељи се првенствено на дубоком психолошком понирању у њихов карактерни склоп. Преводећи, на пример, Плутархове биографије појединих знаменитих државника - у којима Плутарх, између осталог, осликава и психолошке портрете поменутих државника, Ђурић, као осведочени хуманиста и етичар у њима препознаје, како он каже: „благу хеленску нарав удружену са озбиљним схватањем живота, умност у маштању, јасноћу у представљању, разборитост у осећању, трезвеност у страсти, живу радозналост, чисто човештво и живу осетљивост, срећну равнотежу и сјајан склад“ (Ђурић 2003: 747), који код Хелена проналазе свој израз у великим књижевним и уметничким делима. Можемо рећи, да управо Плутархова љубав према мудрости и метриопатији, као и настојање да образује и морално уздигне своје савременике, представљају основни стваралачки и вредносни мотив у раду самог Милоша Н. Ђурића.

У овом раду ћемо, како и сам наслов сугерише, посебну пажњу посветити одељку из Ђурићеве *Историје хеленске књижевности*, који се односи на атичко беседништво, са посебним фокусом на Ђурићеву критичку анализу и интерпретацију Есхиновог беседничког и политичког ангажмана. При том, ћемо у кратким цртама изнети и нека наша запажања о Ђурићевом поимању суштине и значаја беседништва, не само у оквиру античког света, већ и у његовом утицају на савремено доба. Ђурићеве увиде о реторици разматраћемо на два нивоа, књижевно-историјском, претежно заступљеном у оквиру његовог анализираног дела, и филозофском, где ћемо се задржати на неким од Платонових дијалога, пре свега, на *Горгији*, кроз чију се анализу назире и Ђурићев лични став о суштини и сврси беседничке вештине и реторског ангажмана.

Ђурић у свом главном књижевноисторијском делу пружа систематичан преглед развоја и основних карактеристика беседничког, као и друштвено-политичког ангажмана десеторице атичких ретора, уврштених у тзв. „александријски канон“ најбољих¹. Поглавље о беседничкој књижевности, Ђурић започиње дефиницијом реторике као умне делатности, која подразумева способност човека да искаже своју мисао и придобије слушаоце за њу, али уз услов да, како сам истиче, говорников исказ мора бити прожет његовим осећањима која су доказ властитог одушевљења (Ђурић, 2003: 612). Читајући овај одељак о беседништву, стиче се утисак да је Ђурић посебно наглашавао етосну компоненту разматраних беседа, као и њихову, већ поменуту, психолошку димензију. То се нарочито огледа у Ђурићевој тврдњи да се говорник не обраћа само разуму слушаца, већ и њиховој машти и осећањима. Ђурић гледа на беседништво као на најмоћније средство управљања људском вољом, за које, по његовом мишљењу, није довољна само логичка довитљивост, већ и њена психолошка основа. Овде се јасно манифестује савременост Ђурићевих схватања о суштини изговорене речи, која се огледа у Платоновом *Горгији*², где се циљ реторике поставља као владање другима (Ђурић 2003: 525). На тај начин, Ђурић указује и на њену негативну, манипулативну улогу, све присутнију у савременој реторичкој теорији и пракси. Ђурић дефинише Горгијин став према употреби беседничке вештине као „индивидуалистичко-етички опортунизам“ у којем беседништво себи поставља за циљ „блистава формално-стилистичка обележја и чулно-уметничке дражи језика“, губећи притом истинитост, правду и озбиљну стварност и вршећи својим површним мишљењем насиље над слабијима без присуства икакве моралне норме (Ђурић 2003: 622). Ђурић наводи како Горгија, попут других софиста, поставља себи као задатак образовање људи, али су му „сврха и метода“ другачији. Посветивши се теоријском и практичном беседништву, Горгија својим ученицима не обећава „политичку врлину“, већ „магијску моћ

¹ Систематичним проучавањем беседа, бавили су се александријски филолози III и II века пре Христа. Захваљујући њиховом прилежном филолошком и библиографском раду, састављене су листе најбољих класичних аутора, који су представљали узор на које је требало да се угледају хеленистички аутори. Тако је настао и Канон десет атичких беседника, кога су чинили: Андокид, Антифонт, Лисија, Исократ, Исеј, Демостен, Ликург, Хиперид, Динарх и Есхин (Радуловић, Маричић 2013: 29).

² Pl. *Gorg.* 452 D E.

речи“, уз помоћ које ће они без примене спољашње силе постићи свој циљ (Ђурић 1987: 196).

У својој *Анализи Горгије*, критикујући Платоновог Горгију, Ђурић у ствари износи свој лични став према беседништву, посебно према његовој злоупотреби, пре свега у политичке сврхе, која у највећој мери проистиче из властољубља. Ђурић нарочито истиче овај Платонов дијалог због његове уметничко-драмске стране, духа времена и политичких прилика у којима је настао, због дубоког патоса и „горког“ тона, којим Платон изражава своје негодовање према политици и моралу свога времена (Ђурић: 1997: 272). Крајња сврха овог дијалога, по Ђурићу, није сама реторика, већ разматрање основних истина о правој сврси човековог живота, које се јасно манифестује у његовој запитаности: ко треба да влада у држави – беседничка вештина или праведност? (Ђурић 1997: 272). Дакле, овде Ђурић истиче већ поменути манипулативну улогу реторике, и њеног практиковања, тј. примене у сфери етичко-политичких питања. Другим речима, онај ко се бави политиком мора имати у виду да његов политички ангажман почива на вршењу добра и остваривању правде, јер прави политичар треба да буде и добар педагог. Према Ђурићевом мишљењу, у Платоновом *Горгији* је реч о два типа живота: „о животу софистичко-реторски образованог политичара за кога је крајња сврха власт, моћ и уживање, и о животу филозофски образованог државника, који, без обзира на спољашње пријатности, тежи за остварењем добра и правде“ (Ђурић 1997: 281).

Овде можемо издвојити још један аспект Ђурићевог сагледавања суштине и значаја беседништва – његову агоналну природу³. Према Ђурићу, агонска делатност представљала је једну од кључних одлика хеленског бића и карактера. Све појаве хеленског живота, било спољашње или духовне, развијале су се у атмосфери непрекидног надметања (Ђурић 1998: 47). Циљ агонске активности није био користољубље, већ тежња ка победи, коју су Хелени сматрали врхунцем земаљске среће. Победа је доносила оно што је, у суштини, представљало најдубљи идеал хеленског човека: „бити предмет дивљења за живота и предмет слављења после смрти“ (Ђурић 1998: 12, 57). У том контексту, Ђурић наводи како атички

³ Ђурић истиче да је израз „агоналан“ у научну употребу први увео Јакоб Буркхарт (Ђурић 1998: 7). У свом делу *Повест грчке културе*, Буркхарт колонијално и агонско доба дефинише као период који започиње окончањем дорске сеобе и траје све до краја VI века пре Христа (Буркхарт 1992: 57).

језик схвата као надметање и спорове на суду (*ἄγων, δίκη*), који су у грчком свету представљали утакмицу двају противника у „легалizованим облицима“ (Ђурић 1998: 71). Према Ђурићу, беседништво је, у ствари, агонска атлетика, која се протеже од говорничких надметања на тргу, судници или скупштини, па све до најсуптилнијих и најсофистициранијих нивоа атичке дијалектике.

Ђурић, такође, у својој *Историји хеленске књижевности* наговештава и нека од вечитих питања у реторичкој теорији, пре свега, разлику између самониклог или дотехничког и ученог беседништва.⁴ Аутор сматра да права историја беседништва почиње тек када је оно почело да се учи као вештина и кад су држане беседе добиле естетску и литерарну форму, односно када су почеле да се публикују (Ђурић 2003: 616). Ђурић истиче да се беседа ученог беседника обликује у складу са свим стилистичким и синтаксичким нормама књижевног текста, али да се истовремено, по својим унутрашњим и спољашњим карактеристикама, разликује од осталих књижевних родова (Ђурић 2003, 616). Отуд произилази и оправданост назива шестог одељка његове *Историје хеленске књижевности*, којем он даје наслов „Беседничка књижевност“. Ђурић следи Платоново становиште да је слобода говора у демократској Атини представљала један од стубова атинског политичког живота и да су њени становници били неуморни „препирачи“ и „говорљивци“, за шта потврду налази у Аристофановим комедијама (Ђурић 2003: 614).

Ђурић, попут многих других аутора, сматра четврти век веком беседништва.⁵ Он сваку од анализираних беседа ставља у шири друштвено-историјски контекст, тим пре што је опште познато да беседе грчких ретора неретко представљају велику ризницу за тумачење појединих догађаја који су обележили историју античког света. Дакле,

⁴ Говорећи о ученом беседништву и његовом процвату у Атини током V, а посебно IV века пре Христа, Ђурић истиче да се у том периоду теорија спајала са праксом, тако да су учитељи беседништва истовремено били и беседници, само што су се „једни одликовали у једном, а други у другом правцу“ (Ђурић 2003: 616).

⁵ Овде можемо навести став Жаклин де Ромији, једне од најзначајнијих француских класичних филолога XX века, која у свом *Прегледу старогрчке књижевности* истиче да је беседништво, што се тиче Атине и сачуваних дела, заправо остало у границама IV века, као и да је судско и политичко атичко беседништво између краја Пелопонеског рата и Александрове смрти „рекло све што је имало“ (Ромији 2016: 174).

Ђурић, такође, посматра поједине беседе као историјски извор, чиме се намеће питање коме веровати, и који критеријум у том смислу поставити? Ово питање он посебно разрађује у тумачењу Есхинових и Демостенових беседа, јер, по његовом мишљењу, управо код ова два беседника наилазимо на значајне противуречности и интерпретативну слободу у погледу појединих историјских догађаја. Такво сагледавање ствари иде у прилог тези да је већина беседника била истовремено и политички ангажована, па су њихове беседе често добијале форму политичког манифеста у оквиру атинских друштвено-политичких дешавања.

Овде Ђурић отвара још једно питање, а то је питање дефинисања тј. одређивања њихових мотива бављења беседништвом. Стога нам, Ђурић у својој историји књижевности не даје само пресек основних интенција у развоју атичког беседништва већ, нам пружа, такође, и приказ друштвено-политичке ситуације и одређених културолошких образаца тог времена. Проучавање појаве, суштине и развоја беседништва код Ђурића има једно интердисциплинарно обележје, будући да се оно не може посматрати као самостална дисциплина, већ се мора ставити и у одређени историјско-политички контекст. Дакле, намера Ђурићевог одељка о беседништву у оквиру његовог анализираног дела није била само да пружи периодизацију и кратак преглед делатности атинских ретора, већ и да код сваког аутора истакне његов политички и друштвени ангажман, односно улогу и став према историјским и друштвеним дешавањима тог времена. Тако, на пример, код Исократе, Ђурић истиче да је за овог беседника најважније било питање, како ујединити све хеленске полисе, који су већ дуже време били погођени вирусом независности и грађанског индивидуализма. Стога Ђурић значајан део своје анализе Исократовог беседништва, посвећује управо Исократовој беседи *На збору* или *Панегирик*, састављене према обрасцу „олимпијских“ беседа Горгије, Лисије и других (Ђурић 2003: 645). Лески сматра да су у овој беседи композиционо повезана два *логоса*: епидеиктички, који нам даје слику великих дела које је Атина учинила за целу Хелладу у „мирнодопским културним делатностима“, као и у оним ратовима у којима се радило о опстанку нације. С друге стране, Лески наглашава и присуство симбулеутичког *логоса*, где Исократ саветује Грцима да се уједине, јер само тако могу истрајати у борби против варвара. Међутим, у свему томе водство морају делити Атина и Спарта заједно (Лески 2001: 572). Исократ ставља реторику у први план, истичући њену практично-политичку применљивост, јер је он, по Ђурићевом мишљењу, инсистирао на

практичној и политичкој примени сваке идеје, па и идеје панхеленства, сматрајући, притом, Платонову филозофију само теоретизованом етиком, која не стоји чврсто на тлу реалности и није довољно разумљива обичном народу.

С друге стране, питањима патриотизма и издаје Ђурић се бави и у одељку посвећеном Ликурговом беседништву. Анализирајући Ликургову беседу *Против Леократа*, он истиче беседникову доследну посвећеност дубоким етичким начелима, наглашавајући да Ликургови говори представљају не само значајан споменик атинског беседништва, већ и снажан подсетник на патриотска осећања која су, по Ђурићу, још увек била жива у тадашњој Атини. Стога Ђурић, у одељку о беседништву у својој *Историји хеленске књижевности*, уз биографске податке о сваком беседнику, даје и приказ његовог јавног и политичког ангажмана, као и преглед сачуваних беседа. Неретко нам пружа и ставове античке и новије критике о њиховој беседничкој делатности. При томе се ослања на различите изворе релевантне за сваког појединачног беседника, као и на податке који осветљавају њихове побуде, из којих је произашла потреба за бављењем беседничком делатношћу.

Тако и у случају Демостена, Ђурић у први план ставља његов политички ангажман. Према Ђурићевом мишљењу, Демостенове прве политичке беседе представљају изузетан увод у сложену проблематику атинске спољне политике после Савезничког рата и распада Другог поморског савеза (Ђурић 2003: 655). Ђурић подробно осветљава политичке прилике у Атини тог периода и, кроз Демостеново беседничко и политичко деловање, пружа јасан увид у перманентни сукоб двеју странака: македонске, наклоњене Филипу, и антимакедонске, која је била против Филипа и залагала се за рат, а којој је припадао и сам Демостен. Из овог политичког трвења проистиче и беседнички мегдан Есхина и Демостена, заснован управо на њиховом дубоком размимоилажењу у ставовима према Филипу.

На који начин Ђурић представља биографију сваког од десеторице ретора, припадника чувеног реторског Канона, биће детаљније размотрено кроз анализу његовог тумачења Есхиновог политичког и беседничког деловања.

Сврха Есхиновог беседничког ангажмана била је, пре свега, прагматична, условљена конкретним политичким тренутком у којем се нашао, те представља његов одговор на ситуацију која га је затекла. Ђурић овде наводи Гротово мишљење, према којем је управо сукоб са

Демостеном допринео Есхиновој слави и омогућио му место у канону најистакнутијих атинских беседника (Ђурић 2003: 687). Сматра се да су његове беседе *О непоштено извршеном посланству* и *Против Ктесифонта* посебно читане управо у контексту Демостенових говора *О Венцу* и *О непоштено извршеном посланству*, као важан пример политичког и беседничког супротстављања двају атинских ретора.

Ђурић наводи и чувену Демостенову критику Есхиновог односа према Филипу, у којој га Демостен представља као издајника грчких интереса. Ипак, Полибије заузима супротно становиште: по њему, Демостенова политика била је погубна за народ, јер људи које је Демостен оптуживао за издају нису били издајници, већ су, напротив, поступали у складу са својим обавезама према домовини — једина разлика огледала се у различитој процени политичке ситуације и начина њеног решавања.

На почетку свог приказа Есхинове биографије, Ђурић нам даје основне биографске податке о овом беседнику. Наводи да је Есхин рођен 389. године пре Христа и да води порекло из атичког села Котокида.⁶ Његов отац Атромет напустио је Атину у доба Тридесеторице, након чега је боравио у Коринту, а потом служио као најамник у Малој Азији.⁷ По повратку у Атину, придружио се Трасибулу у борби за обнову демократије. С друге стране, Есхинова мајка Глаукотеја, ћерка Глаука из Ахарне, била је сестра стратега Клеобула и свештеница неке мистеријске религије.⁸ Есхин је имао два брата: Филохара, који је, како наводи Ђурић, одабрао војнички позив, и Афобета, који се, попут самог Есхина, бавио писарском службом. После службе писара, Есхин се посвећује глуми и као тритагониста наступа уз најистакнутије трагедије тог доба, Теодора и Аристодема. Потом се враћа писарском послу — најпре као писар Аристофонта, а затим, након његовог повлачења из јавног живота, у служби Еубула. Ђурић истиче да му је управо ова служба омогућила да стекне правничко и политичко образовање (Ђурић 2003: 687). Ђурић закључује да је Есхинов беседнички ангажман проистекао из потребе да

⁶ Есхин и сам износи сведочанство о свом пореклу у беседи *О непоштено извршеном посланству* (Aesch., 2.78, 147).

⁷ Aesch., 2. 78, 147.

⁸ Демостен у својој беседи *О непоштено извршеном посланству* на три места помиње Есхинову мајку, настојећи, притом, да је што више оцрни, нарочито због службе коју је обављала. (Dem., 19: 199, 200, 281)

се обрати народу у одређеним, специфичним приликама, при чему се за своје говоре није нарочито припремао, ослањајући се на природну даровитост која му је омогућавала да уверљиво и слободно изрази своје мисли и политичке ставове у јавности.

Након тога следи део посвећен Ђурићевој анализи Есхинове политичке и јавне делатности. Његов улазак у политику одиграо се у време великих преиспитивања и превирања на атинској политичкој сцени. Основна дилема пред Атињанима била је следећа: да ли да Атина и даље следи принцип хегемоније у којој би она имала превласт, или да се повуче са историјске сцене и одрекне се своје тежње да поврати моћ и утицај који је имала током V века пре Христа?

Есхинова најранија политичка каријера била је обележена блиском сарадњом са Демостеном, пре свега, у настојању да се спречи ширење Филипове моћи. Међутим, недуго након неуспешног заједничког посланства код Филипа, њихова сарадња се претворила у љуто непријатељство. Ђурић наводи како је тај моменат њиховог размимоилажења означио почетак Есхинове политичке делатности, када је 348. године у Већу и Скупштини подржао Еубулов предлог да се сви Хелени позову да пруже отпор Филипу.⁹ Недуго затим, Есхин је као члан посланства отпутовао на Пелопонез како би агитовао против македонског уплитања у хеленске послове, али је ускоро променио курс своје политике и приступио онима који су сматрали да је потребно очувати мир и избећи било какву конфронтацију са Филипом (Ђурић 2003: 688). Наиме, Есхин је био свестан чињенице да је Филип своје победе над грчком војском дуговао у великој мери раздору између Грка, чега је био свестан и сам Демостен, који у својој *Првој Филипици* критикује инертност Атињана у односу на опасност која им је претила са Филипове стране. Свестан чињенице да Грци нису спремни да се уједине и да грчки је партикуларизам узимао све више маха, Есхин је сад идеју грчког уједињења у борби против Филипа заменио идејом уједињења свих Грка у мировним преговорима са македонским краљем. Тако уједињени Грци би имали много чвршћу преговарачку позицију, па би самим тим могли да присиле Филипа на одређене уступке.

⁹ Овде морамо истаћи да је у време Есхиновог обраћања Скупштини антагонизам око питања који став заузети према консолидацији грчких полиса и њиховом одупирању, прво персијском, а потом македонском јарму, постајао све израженији.

Иначе, Ђурић се, приликом расветљавања Есхинових политичких ставова и ангажмана, углавном, ослањао на Есхинове и Демостенове беседе, не улазећи дубље у процену веродостојности њихових навода о појединостима из њиховог приватног живота, нити у анализу чињеница о одређеним политичким догађајима о којима сведоче оба беседника. Тако он за горе поменуто посланство наводи као извор једну од три сачуване Есхинове беседе, беседу *Против Тимарха*. Наиме, након повратка из Пеле, Демостен је одлучио да уз Тимархову подршку оптужи Есхина за издају, тачније, да је од Филипа примио мито и да је на повратку у Атину поднео лажан извештај о посланству.

Ђурић нам укратко даје садржај све три сачуване беседе, стављајући их у контекст сагледавања тадашњих политичких дешавања у Атини и Есхиновог и Демостеновог активног учешћа у њима. Ђурић нас обавештава и о исходу саме парнице, где је Есхин оптужио Тимарха да се у младости бавио проституцијом, па самим тим нема право да се обраћа јавно у Скупштини. Беседа је изговорена 345. године пре Христа, где је Тимарх био осуђен на атимију, тј. на губитак грађанских права.¹⁰ Друга по реду Есхинова парница била је одржана 343. године. Есхин се бранио беседом *О непоштено извршеном посланству*¹¹. Ова парница, иначе, представља Есхинов одговор на Демостенове оптужбе који је у својој истоименој беседи *О непоштено извршеном посланству*¹² оптужио Есхина да је злоупотребио своју посланичку дужност, тако што је примио мито од Филипа и поднео лажан извештај о току преговора са Филипом у Пели. Ова Есхинова беседа има значајну вредност као историјски извор за политичка збивања тога времена, јер, за разлику од његове прве сачуване беседе, носи изразито политички карактер. Додатна предност лежи у томе што су обе беседе — и Демостенова и Есхинова — сачуване у потпуности, што омогућава да се њиховим међусобним поређењем

¹⁰ Овде се поставља питање због чега је Есхин изабрао да оптужи управо Тимарха, а не Демостена. Највероватније је пресудну улогу имао страх од неуспеха, будући да је Демостен у то време уживао огроман углед као говорник и имао значајну репутацију у политичком животу Атине. Стога је Есхину било сасвим јасно да би тешко могао да надвлада таквог противника у судници.

¹¹ Кенеди у својој *Историји античке реторике* сматра да је ово била најбоља Есхинова беседа, као и да се Есхинова политика, током целе његове каријере, може тумачити као покушај да се нађе неки средњи пут за очување независности Атине (Кенеди 2019: 83).

¹² *Dem.*, 19. 4, 25-28, 106-120, 150-165, 166-168.

делимично реконструишу поједини догађаји који нису забележени у другим изворима. Разуме се, то захтева велики опрез при интерпретацији и процени веродостојности чињеница које оба беседника износе.

Ђурић потом укратко износи садржај треће сачуване Есхинове беседе *Против Ктесифонта*, одржане 330. године пре Христа. У том тренутку Демостен је достигао врхунац своје беседничке славе, док је Есхин већ био на заласку политичке и беседничке каријере. Након две претходне добијене парнице, овога пута морао је да прихвати пораз у атинској судници. О садржају ове парнице Ђурић опширније расправља у делу посвећеном Демостеновој политичкој и беседничкој делатности. Ктесифонт је, наиме, 336. године предложио да се Демостен по трећи пут овенча златним венцем. Како Ђурић наглашава, овај предлог није имао само форму јавног признања Демостенових заслуга, већ је представљао и једну врсту „политичке демонстрације“ — не толико упућене Есхиновој „македонској странци“, колико самом Филипу, против кога се Атина у то време припремала за поход (Ђурић 2003: 665). Иако је Веће усвојило овај предлог, Есхин је оптужио Ктесифонта да је поступио противзаконито. Ову парницу Ђурић назива „мегданом речи“, у којем су Атињани, пред својим „духовним очима“, могли да сагледају „цео развитак трагичне борбе двају непријатељских начела: хеленског и македонског, демократског и монархијског“ (Ђурић 2003: 665). Први је говорио Есхин, који је, тобоже критикујући оправданост Ктесифонтовог предлога, у суштини нападао Демостенов политички рад. Након њега, реч је узео и сам Ктесифонт у своју одбрану, да би на крају ступио Демостен као његов бранилац, изговоривши своју чувену беседу *О венцу*, за коју Ђурић каже да је „најлепша, највећа и најбрижљивије израђена од свих његових беседа“ (Ђурић 2003: 665). Есхин није добио ни петину гласова, услед чега је изгубио грађанска права и тиме завршио своју политичку каријеру. Како Ђурић наводи, после овог пораза Есхин је напустио Атину и упутио се у Ефес; након Александрове смрти пребацио се на Родос, а потом на Самос, где је и окончао свој живот (Ђурић 2003: 688).

На крају свог приказа о Есхиновом животу и политичкој делатности, Ђурић даје кратак осврт на особености Есхиновог језика и стила, као и процену његових беседничких домета. По мишљењу бројних античких и савремених критичара, у стилском погледу Есхин значајно заостаје за својим политичким противником Демостеном. Ђурић истиче да Есхин као беседник подсећа на Андокида: није имао реторско образовање, нити се бавио логографијом, али је поседовао природну

даровитост за беседништво. Ипак, из његових беседа јасно се види да је добро познавао реторску технику, угледајући се управо на Андокида. Ђурић нам даје и Цицероново сведочанство о Есхиновом беседништву, наводећи као његову главну одлику: *sonitus, levitas и splendor verborum*.¹³ Он даље наводи да Есхин у лепоти језика не заостаје много за Демостеном; његов текст обилује стилским фигурама, али су његове реченице понекад „пренатрпане“ партиципима (Ђурић 2003: 689). Ђурић истиче да је Есхинов начин приповедања занимљив, али да је доказивање слабо и често се не одваја од приповедања (Ђурић 2003: 689). Ђурић, потом, обједињује ставове савременије критике, наводећи да је Есхин својом патетичношћу умео да гане слушаоце и да распири страсти (*delectare*), али их ипак није успео уверити (*docere*). Разлог за то лежи у томе што, с једне стране, није продирао у сам предмет, већ га је само „површно додиривао“, а с друге стране, није био *vir bonus* који је горео дубоким моралним осећањима и јаким страстима — особинама које уверавању дају снагу и које су одликовале Демостена, због чега је он и победио у надметању (Ђурић 2003: 689).

И на крају, може се закључити да Ђурићеви увиди у суштину и развој античког беседништва нису представљали само хладну академску анализу и тумачење беседничког умећа. Бављење овом проблематиком неминовно имплицира и другачија читања реторског текста — филолошка, али и етичка — што је управо случај у Ђурићевој *Историји хеленске књижевности*. Као што смо већ претходно истакли, циљ Ђурићеве интерпретације није био да пружи само кратак преглед беседничког ангажмана античких ретора, већ и да њихову делатност стави у шири друштвени и политички контекст, омогућавајући боље разумевање њиховог деловања и утицаја.

¹³ Цицерон је један од античких аутора који се похвално изражавао о Есхиновом беседништву. Он је уједно и први антички критичар чије су оцене Есхиновог стила дошле до нас.

Ana Elaković-Nenadović

Zorica Dukovski

THE CANON OF THE ATTIC ORATORS IN MILOŠ N. ĐURIĆ'S *HISTORY OF THE ANCIENT GREEK LITERATURE* – THE EXAMPLE OF AESCHINES

Summary

In this paper, we devoted special attention to the chapter of Đurić's *History of Ancient Greek Literature* that deals with oratory, with a particular focus on Đurić's critical analysis and interpretation of Aeschines' rhetorical and political engagement. In doing so, we also briefly presented some of our own observations regarding Đurić's understanding of the essence and significance of oratory—not only within the context of the ancient world, but also in its influence on the modern age. Researching this issue inevitably implies different readings of the rhetorical text — philological as well as ethical — which is precisely the case in Đurić's aforementioned work. Therefore, the aim of Đurić's interpretation was not only to provide a brief overview of the rhetorical engagement of Attic rhetors, but also to place their activity in a broader social and political context, enabling a better understanding of their actions and influence, as well as the ethical and psychological elements present in their speeches.

Keywords: Miloš N. Đurić, *History of Ancient Greek Literature*, oratory, the Canon of the Ten Attic Orators, Aeschines, Demosthenes, History of Ancient Greece.

LITERATURA

- Burkhart, J. (1992). *Povest grčke kulture*, Tom 4. Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Đurić, M. (1987). *Istorija helenske etike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Đurić, M. (2003). *Istorija helenske književnosti*. Beograd: Dereta. [štampano ćirilicom]
- Đurić, M. (1998). *Izabrani ogleđi. 3, O helenskoj kulturi*. Niš: Prosveta. [štampano ćirilicom]
- Đurić, M. (1997). *Izabrana dela Miloša Đurića*, Tom II, *Kulturna istorija i rani filozofski spisi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [štampano ćirilicom]

- Đurić, M. (1997). *Izabrana dela Miloša Đurića*, Tom III, *Filozofski spisi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [štampano ćirilicom]
- Kenedi, Dž. A. *Istorija antičke retorike*. Loznica: Karpos. [štampano ćirilicom]
- Leski, A. (2001). *Povijest grčke književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Leovac, S. (1963). *Helenska tradicija i srpska književnost XX veka*. Sarajevo: Veselin Masleša. [štampano ćirilicom]
- Radulović, I.–Maričić, G. (2013). *Andokid, besednik koji je jednom pogrešio*. Beograd: NNK Internacional; Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju. [štampano ćirilicom]
- Romiji, Ž. (2016). *Pregled starogrčke književnosti*. Loznica: Karpos. [štampano ćirilicom]